

**КЗ «ОУНБ ім. Олега Ольжича»
Житомирської обласної ради
Науково-методичний відділ**

Михайло Стельмах – класик, якого любили за правду

Житомир, 2022

Михайло Стельмах – класик, якого любили за правду: біо-бібліографічна довідка до 110-ої річниці з дня народження [текст] /
КЗ «Житомирська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Ольжича» Житомирської обласної ради; уклад. З. Димарчук, ред. Н. Карплюк . – Житомир, 2022 . – 13 с.

Дане видання присвячене 110-річниці з дня народження видатного українського письменника М. П. Стельмаха . Видання містить основні біографічні дані, відомості про літературну діяльність митця та про його життя та творчість.

Я мрію так життя прожити,
Щоб кров і піт віддати землі своїй,
Щоб у плодах моїх хилились віти,
Щоб розроставсь в глибинах корінь мій.

М. Стельмах

З іменами видатних особистостей часом пов'язується звичний штамп. Так при імені Михайла Стельмаха постає автор співець землі і селянської долі. Таке подання – лише одна із сторінок його багатогранної постаті. Він належав до того покоління, на долю якого випало чимало труднощів і переживань і витримав їх гідно. З такою ж гідністю витримав і випробування славою. Це було гармонійне поєднання таланту і скромності.

Письменник достеменно знав народне життя. Саме з тих живлющих джерел – його невиситима жадоба справедливості, людяності, свята ненависть до носіїв зла. Це проникливо звучить у кожному його творі.

Колгоспний бригадир з молодю, він крізь усе життя проніс трепетну любов до природи, землі, людей. Людина від народу, творець від народу, він втілював у собі усе найкраще, найсвітліше, наймудріше.

Всесвітньо-відомий прозаїк, незабутній майстер українського слова, Михайло Панасович Стельмах народився 24-го травня 1912 року у сім'ї звичайного хлібороба в селі Дяківцях Літинського району на Вінничині. Його появі на світ передувала напрочуд романтична історія зустрічі в одеській церкві робітника доків та служниці-сироти. Це було кохання з першого погляду. Панас Стельмах просив руки своєї обраниці Ганни у її роботодавців німців – адже ніяких ближчих претендентів на роль родичів не знайшлося. Новоспечена родина повернулася на батьківщину чоловіка – у Дяківці. Тут і народився Михайло. Першою пробудила в дитячому серці любов до землі – мати, невтомна, добра і ласкава трудівниця. В її устах і душі насіння було

святим словом. І хоч не раз нарікала вона на свою «мужицьку» долю з нестатками та злиднями, проте нічого так не любила як землю.

У 1921-му році хлопець пішов до школи, і його відразу прийняли в другий клас. Великою була у нього жага до знань, нестримний потяг до книги. По закінченню початкової школи він вступає до школи колгоспної молоді, а з 1928-го року очолює в колгоспі молодіжну бригаду. З малих літ він бачив поле, жито, колос, зерно – ось те, навколо чого оберталося життя і думка його односельців. Оре, сіє, косить – бо любив це робити і завжди вважав працю хлібороба гідною, – а вечорами засиджується за книгами і має велике бажання стати вчителем.

В 1933-му році закінчує літературний факультет Вінницького педагогічного інституту і до 1939 року вчителює в сільських школах Київщини. Фізичну роботу він завжди робив залюбки, і важко було впізнати в ньому сільського вчителя. Це був трудівник, селянин в усьому: в майстерності мантачити косу, викладати копиці сіна, тримати віжки в руках. У колгоспній хаті-читальні вчитель Михайло Панасович знайомив односельців з літературними новинками. До того ж він був дослідником-фольклористом і збирав народну творчість ще зі студентської лави, а під час вчителювання разом зі своїми учнями підготував чотири збірники українських народних пісень.

Життєва правда і фольклор органічно злилися в творчості М. Стельмаха. Захоплення фольклором та фольклористичною діяльністю дуже позначилися на мові і стилі письменника. У виступах перед аудиторією він декламував багато пісень, дум, примовок, прислів'їв. У Літківській середній школі, де М. Стельмах працював, було кілька співочих гуртків, і вечорами село п'яніло від пісень. З кінця в кінець розгойдувались переспіви, а для нього, це були цілі пісенні жнива. А ще, це були роки визрівання його письменницького таланту

він все більше приглядався до сільського життя. Фольклор дуже знадобився йому в подальшій роботі.

У 1939-му році Михайла Стельмаха був мобілізований до лав Червоної армії, учасник німецько-радянської війни. Отримавши важкі поранення, боєць біля двох років лікував важкі рани і контузію. Коли загоїлися рани М. Стельмах відправився знову на фронт, але вже як кореспондент газети «За честь Батьківщини». Проте в 1944-му році він повернувся до активних бойових дій, кінець яких зустрів на німецьких землях.

У воєнні роки в Уфі та Воронежі вийшли друком дві невеликі збірки фронтових віршів Стельмаха: «Провесінь» і «За ясні зорі», а також книжка оповідань «Березовий сік». В них своєрідні і художньо неповторні нариси, вірші, оповідання воєнних років.

Стельмахові пощастило з літературними вчителями: у 1939-1940-х роках він навчається на письменницьких курсах що діяли при Спілці письменників України. Тут навчали і наводили творчу молодь на шлях істинний. Це позитивно вплинуло на Стельмаха-письменника, який через рік уже видав поетичну збірку «Добрий ранок» із передмовою М. Рильського.

У 1943-му році Михайло Стельмах пише великий твір у прозі «Велика рідня», яким було розпочато цикл романів, присвячених життю та історичній долі рідного народу, зокрема людям подільського села Новобугівка за чверть століття, з кінця громадянської війни до визволення від німецько-фашистських загарбників. Саме цей твір є творчим заповітом, який так довго йшов до свого читача. Автор працював над ним цілих вісім років.

У 1957-му році вийшов широковідомий у нашій країні і далеко за її межами роман «Кров людська – не водиця» (в цьому році виповнюється 65 років з часу його написання). Події відображають далеку осінь 1920-го року, коли земля України здригалася від класових битв, і селяни виборювали своє

право бути господарями на своїй землі. Це високохудожня думка про долю народу, про жорстокий час, коли в муках народжувався новий світ, і якою ціною він завойовувався. Дія в романі зосереджена навколо однієї центральної події – розподілу землі розкішної і вбогої, ласкавої і жорстокої, яка манила теплим дзвоном пшениці і гнала в холодних кайданах у Сибір. Роман мало не потрапив до списку заборонених. Михайло Стельмах із тодішньою системою не боровся, він намагався просто співіснувати з нею. Адже було багато прикладів того, що виступаючи прямо, або ж пишучи відверту антирадянщину, її автори закінчували однаково – або на Соловках, або в сирій землі, або в вимушеній еміграції. Тому Стельмах залишався зі своїм народом, писав для нього, а українці читали між рядками те, чого не бачили вороги. Роман було перекладено двадцятьма мовами світу, а ім'я письменника після його опублікування стало широковідомим, Стельмах став на передній край української прози.

У 1959-му році побачила світ лірична епопея М. Стельмаха «Хліб і сіль» про глухе подільське село Медвин напередодні і під час революції 1905-го року, драматичні перепетії боротьби селянства за землю і вільну працю на ній. Зміст роману спрямований у майбутнє, де немає злиднів, горя, не чути дитячого голодного плачу.

Два роки по тому, у 1961-му, був надрукований роман «Правда і кривда», в якому письменник показав колгоспне життя 30-40-х років. Стельмах щедро ділиться багатством власної душі з героями, які разом з країною, рідним народом, переможно долали всі труднощі. В романі автор наголошує, що правда – це любов до людей, життя присвячене цьому, а суть кривди завжди антагоністична стосовно правди. Звертаючись до людей автор говорив: «Хай буде вам завжди правда і ніколи ніякої кривди».

Свідченням подальшого розквіту таланту письменника був роман «Чотири броди». Після його виходу, про село було неможливо вже писати так промовисто, як засвідчив цей твір. Роман-пісня про перемогу над долею, про красу вибореної селянами долі, шанобливого ставлення людини до землі, як початку і кінця людського існування, віху і надію. Стельмах зазначав, що людина має чесно і мужньо переплисти свої життєві чотири броду: блакитний, як досвід, дитинство; наче сон хмільний брід кохання; а далі - безмірної роботи і турботи, а з рештою – онуків і прощання. Із того видно чого людина варта на цій землі. Сам письменник безстрашно переплив широку і повноводну ріку життя – всі свої чотири броди.

Цей цикл романів дає повне право називати Михайла Стельмаха літописцем українського селянства. А життя, яке проживав письменник з народом, обернулося на правдиві сторінки історії України, без яких наша пам'ять, як і пам'ять наступних поколінь, була б збідненою. Максим Рильський зазначав, що «людина і земля – це та вісь, навколо якої обертається цикл романів Стельмаха, а мова їх – то чиста джерельна вода. Її не читаєш, її п'єш, така вона прозоро-дзеркальна».

Багатющим є і стельмахівський словник, перед яким українська культура вже давно стоїть у шанобливому здивуванні. Слово складало найголовніше з його творчих завдань: домогтися такого співпережиття кожного твору, щоб читацький дух і думка були заповнені працею, яка надто хвилювала і водила його пером. Над шліфуванням мови творів автор працював весь час. У доробку письменника майже відсутні слова неселянського вжитку і багато з них досить давні. А мова якою написані твори для молодших читачів («Жнива», «Колосок до колосочка», «Маленька Оленка») – ласкава, милозвучна, барвіста, така, що завжди зворушувала дитячу душу.

Крім поезії і прози Михайло Стельмах писав і драматичні твори, бо було у нього велике бажання бачити своїх романних героїв на сцені та екрані. Першим був дебют сценарію «Над Черемошем». В Україні 1964-му році режисер О. П. Горбенко вперше поставив «Правду і кривду» на сцені Житомирського музично-драматичного театру. Вона з успіхом йшла тут протягом кількох сезонів. На цій же сцені через декілька років відбулася прем'єра «Зачарованого вітряка», знаменна для театрального колективу тим, що на ній був присутній сам автор. Цю ж п'єсу побачили глядачі міста Михайловграда (Болгарія). У 1972-му році тут же пройшла прем'єра вистави «Дума про тебе». На п'єсу М. Стельмаха «На Івана Купала» звернули увагу театральні колективи та студентська молодь міст Львова, Донецька, Києва, Ніжина та Чернівців.

Багато десятиліть минуло з часу написання М. Стельмахом творів, чимало подій відійшло у минуле, вони й досі живуть, а їх герої – приклад для наслідування. Книги перетнули кордони багатьох держав, перекладені 22-ма мовами народів СРСР, та 24-ма мовами народів зарубіжних країн, але персонажі в романній біографії ніколи і ніде не переступили державних кордонів рідної землі.

Твори Михайла Панасовича Стельмаха включені до шкільної програми з літератури в загальноосвітньої школах України, хоч нині їх значно поменшало – залишились лише «Гуси – лебеді летять» та «Щедрий вечір»

У свій час бібліотеки були добре укомплектовані творами українських класиків, тому відкриваючи для себе Михайла Стельмаха, як українського письменника, головне зрозуміти, що він письменник дивовижний і досі актуальний, читач у нього багатомільйонний, народ його визнав і полюбив його світ. Він, переживши багатьох своїх сучасників, залишається в скарбниці української літератури. Він був єдиним українським письменником, що

здобувся найвищих нагород за свою творчість і не був членом КПРС. Його праці гідно були відзначені високими урядовими нагородами: Сталінською премією (1951р.; за роман «Велика рідня»); Ленінською премією (1961р.; за трилогію «Хліб і сіль», «Кров людська -не водиця», «Велика Рідня»); Державною премією УРСР імені Т. Г. Шевченка (1980р.; за роман «Чотири бороди»). Указом Президії Верховної Ради СРСР від 23 травня 1972 року за літературну і громадську діяльність, а також у зв'язку з 60-річчям від дня народження Михайлу Панасовичу Стельмаху присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці з врученням ордена Леніна і золотої медалі «Серп і Молот». Також письменник був нагороджений трьома орденами Леніна, орденами Жовтневої Революції, Трудового Червоного прапора, Дружби народів, Вітчизняної війни 2-го ступеня, медалями.

Помер М. П. Стельмах 27-го вересня 1983 року і був похований на Байковому кладовищі у м. Києві.

Цікаві факти із життя Михайла Стельмаха

- ❖ Першим у селі отримав вищу освіту, закінчивши літературний факультет Вінницького педагогічного інституту.
- ❖ Отримавши Ленінську премію у 1963 році за свої романи Стельмах витратив її на будівництво школи у рідному селі Дяківці.
- ❖ Стельмах був особисто сміливою людиною. Мабуть тільки він міг написати 1973 некролог у київській пресі пам'яті українського поета, в'язня ГУЛАГу Олеся Журби.
- ❖ Роман “Чотири бороди” не прийшовся до смаку тодішньому секретареві ЦК КПУ з питань ідеології Валентиніві Маланчуку. Сумнозвісний борець з будь-яким проявом українськості не допустив до видання антирадянський твір. Текст довелося адаптувати під тодішню ідеологію.

- ❖ Колеги по перу назвали його твори такими, що пронизані «націоналістичними настроями» і вже зронули зерно неблагонадійності. Порятував письменника випадок. Із Москви саме надійшло повідомлення про присудження Сталінської премії за роман «Кров людська – не водиця», хоча в Україні він мало не потрапив до розряду заборонених.
- ❖ Разом з романом «Правда і кривда», творчість Стельмаха у 1960-70-их рр. XX ст. охарактеризована критиками як «політична»! (Леонід Новиченко, 1988).
- ❖ Головліт УРСР не дозволив до видання й повернув видавництву «Радянський письменник» на переробку повість Михайла Стельмаха «Над Черемошем».
- ❖ Вперше постановка п'єси за романом «Правда і кривда» в Україні відбулася у Житомирському музично-драматичному театрі ім. І. А. Кочерги, очолюваному тоді талановитим режисером О. Горбенком. Музику до героїчної драми написав композитор П. Майборода.
- ❖ Тільки у 1965 р. постановки «Правди і кривди» здійснили режисери з театрів Бухареста, Баку, Одеси, Києва, Театру ім. Є. Вахтангова в Москві. Показали її театр ім. Янки Купали в Білорусії та Державний театр Видина в Болгарії.
- ❖ У 1966 році п'єсу переклали в Англії. Драма «Правда і кривда» перекладена також німецькою, сербською, словацькою, чеською, угорською й албанською мовами.
- ❖ На честь Михайла Стельмаха названо вулиці у Києві, Вінниці, Львові, Тернополі, Івано-Франківську, Ужгороді, Хмельницькому, Броварах та в інших населених пунктах, парк у м. Ірпінь.
- ❖ У Дяківцях є вулиця письменника, в одному з дворів стоїть доглянута отча хата і стара дідівська клуня. А до 77-ї річниці від дня народження майстра

слова був відкритий у селі літературний музей його імені. За рішенням Вінницької обласної Ради літературно-меморіальний комплекс М.Стельмаха внесено до списку перлин Поділля.

Твори М.П.Стельмаха

1. Стельмах, М. Вибрані твори [Текст] / М.Стельмах . – К.: Санкцент Плюс , 2005. – 736с.
2. Стельмах ,М. П. Правда кривда [Текст] : Роман / М.П. Стельмах . – К. : Дніпро , 1990. – 427с.
3. Стельмах ,М. П. Непослшко довгі вушка і Дзвіночок [Текст] : Казки за нар. мотивами , Для мол. шкіл. Віку / М.П. Стельмах . – К . : Веселка , 1980. – 87с.
4. Стельмах М.П. Чотири броди [Текст] : Роман / М.П. Стельмах:– К. : Дніпро , 1981. – 506с.
5. Стельмах М. П. У бобра добра багато [Текст] : Вірші та казки. / М. П. Стельмах . – К. : Веселка , 1987. – 95с.
6. Стельмах М. П. Хліб і сіль [Текст] : роман / М. П. Стельмах . – К.: Дніпро, 1987. – 635с.
7. Стельмах М.П. Чотири броди [Текст] : роман . / М. П. Стельмах . – К . : Дніпро, 1995. – 592с.
8. Стельмах ,М. Твори. В 7 т.Т.1./ М. Стельмах . – К .:Дніпро ,1982 . – 656с.
9. Стельмах ,М. Твори .В 7 т. Т.2./ М. Стельмах . – К .:Дніпро, 1982 . – 592с.
- 10.Стельмах ,М. Твори .В 7 т. Т.3. Велика рідня / М. Стельмах . – К. : Дніпро , 1983 . – 672с.
- 11.Стельмах ,М. Твори .В 7 т. Т.4. Правда і кривда , Щедрий вечір , : Повість / М. Стельмах . – К. : Дніпро , 1983. – 712с.
- 12.Стельмах ,М. Твори .В 7 т. Т.5. / М. Стельмах . – К. : Дніпро , 1983 . – 383с.

- 13.Стельмах ,М. Твори .В 7 т. Т.6. : Чотири броди : Роман / М. Стельмах . – К. : Дніпро ,1983. – 606с.
- 14.Стельмах ,М. Твори .В 7 т. Т.7. : Поезії / М. Стельмах . – К. : Дніпро 1984. – 647с.
- 15.Стельмах ,М. Гуси–Лебеди летят . Щедрий вечер [Текст] Повести / М. Стельмах . – К. : Род. школа , 1984. – 272с.
- 16.Стельмах ,М. Дума про тебе [Текст]: роман / М. Стельмах. – К. : Дніпро , 1985. – 390с.
- 17.Стельмах ,М. П. Казки [Текст] Віршові казки для мол. шк. / М. Стельмах . – К. : Веселка , 1982. – 125с.
- 18.Стельмах ,М. Кров людська – не водиця : [Текст] : Роман / М. Стельмах . – К. : Дніпро , 1986. – 348с.
- 19.Стельмах ,М. Кров людська не водиця [Текст] : Роман / М. Стельмах . – К. : Дніпро , 1992. – 376с.

Джерела та література

1. Жадько В.О. Некрополь на Байковій горі. — Київ : Фенікс, 2008. — 312 с.
2. Жадько В.О. Український некрополь. — Київ, 2005. — 298 с.
3. Жадько В.О. У пам'яті Києва. — Київ, 2007. — С. 27, 89, 122, 379.
4. Стельмах Михайло Панасович // Шевченківська енциклопедія: — Т.5:Пе—С : у 6 т. / Гол. ред. М. Г. Жулинський.. — Київ : Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка, 2015. — С. 945.
5. Українська радянська енциклопедія : у 12 т. / гол. ред. М. П. Бажан ; редкол.: О. К. Антонов та ін. — 2-ге вид. — К. : Головна редакція УРЕ, 1974–1985.

Корисні інтернет-ресурси

1. [Син Подільської землі, співець її краси і слави. До 90-річчя від дня народження М. П. Стельмаха \(1912—1983\)](#)
2. stelmakh.com.ua — сайт Фонду Михайла і Ярослава Стельмахів
3. [Книжки Михайла Стельмаха на Читанці](#) [Архівовано](#) 5 березня 2016 у [Wayback Machine](#)
4. [Михайло Стельмах. Непослушко Довгі Вушка і Дзвінок.](#) [Архівовано](#) 28 грудня 2014 у [Wayback Machine](#).
5. [Михайло Стельмах: п'єси, факти, сцена](#)